№ 80 Մայիսի 6 (18) 1881 Մայիսի 6 (18) № 80

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція ‹Мшакъ›

Խմբագրատանը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Տեղական լեզուի դասատուութիւնը. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պարսկաստան. Թիւրքիա. Նամակ Ֆրանսիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Կ. Պօլսի հայ մամուլը.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ԴԱՍԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

—

„Кавказъ" լրագրում կարդում ենք հետեւեալ յօդուածը.

Տեղական լեզուների յարաբերութեան հարցը դէպի ռուսաց լեզուն, և ընդհակառակը, Անդրկովկասեան ուսումնարաններում, շատ անգամ տաք վիճաբանութեան առարկայ էր դառնում տեղական մամուլի մէջ, որը շատ անգամ սխալ եզրակացութիւններին էր հասցնում տեղական ազգաբնակներին: Մինչև վերջին ժամանակը այդպիսի դրութեան մէջ էր գտնվում ռուսաց լեզուի հաստատութեան հարցը տեղական տարրական ուսումնարանում: Pro և contra կարծիքներ էին յայտնվում մինչև որ այս հարցը օրէնսդրական վճիռ չը ստացաւ, որ հրատարակվեցաւ այս տարի Կովկասեան ուսումնական շրջանի վարչութեան շրջաբերականների № 2-ի մէջ: Մենք խօսում ենք այս բանի մասին, նպատակ չունենալով անցեալ վիճողութիւնները զարթեցնել: Ընդհակառակը, մենք կամենում ենք ասել, որ մանրացոյց արած վճռով հարցը կիսով չափ միայն վճռված է: Ռուսաց լեզուն, որը օրէնքով և ազգաբնակութեան ցանկութեամբ բռնեց իր տեղը քաղաքային և գիւղական ուսումնարանում, հետաքրքրվողներից մէկ կողմն է: Մնում է կատարելապէս բաւականութիւն չը ստացած միւս կողմը—տեղական լեզուները: Նրանք այստեղ խոշոր ներկայացուցիչներ ունեն, գոնէ հետեւեալ երեք ազգերը՝ հայերը, վրացիներ և թաթարները: Այդ լեզուներով խօսում են ժողովրդի նշանաւոր մասսաները, որոնք խառն են բնակվում. այդ լեզուներով գոյութիւն ունի, թէպէտ և ոչ հարուստ, գրականութիւն և մամուլ: Եթէ տեղացիները կարիք ունեն ռուսաց լեզուն սեփականացնելու և գիտենալու, որպէս պետական լեզու, կրթութեան լեզու, արդարադատութեան և ներքին յարաբերութիւնների լեզու, որ առաջ է գալիս գիտնական, առեւտրական և արդիւնահանական ինտերեսներից, այն ժամանակ, կարծում ենք, որ ռուսներն էլ ոչ պակաս պէտք է հետաքրքրված լինեն գլխաւոր տեղական լեզուների ուսումնասիրութեամբ, որոնց միջոցով միայն նրանք կարող են մօտիկ յարաբերութիւններ կապել ազգաբնակութեան մասսաների հետ: Եթէ տեղացիները, ուսումնասիրելով մեր լեզուն, չեն կարող կորցնել իրանց ազգայնութիւնը, ինչպէս որ նրանք չեն կորցրել նրան, ուսումնասիրելով եւրոպական ուրիշ լեզուներ, այլ ընդհակառակն, այդ բանից շատ օգուտներ են քաղում իրանց կուլտուրայի համար, այնպէս էլ ռուսները էական օգուտներ կունենան, թէ գիտնական և թէ գործնական, հիմնաւորապէս ծանօթացած լինելով տեղական լեզուների հետ, որոնք իրանց գիտնական ներկայացուցիչներն ունեն մինչև անգամ կայսրութեան բարձրագոյն դպրոցներում: Այնու ամենայնիւ, ոչ ոք չէ կարող հակառակել այն մտքին, որ մի և նոյն ընտանիքի անդամների փոխադարձ յարաբերութիւնների ժամանակ, ինչպէս և ամեն դէպքում, աշխարհում պարզութիւնը աւելի լաւ է, քան թէ աչքակապ խաղալը: Այս պատճառով, ինչպէս որ մենք առաջ յայտնել էինք, այժմ էլ նոյնպէս կրկնում ենք մեր համոզմունքը, որ տեղական լեզուների ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութիւնը մեր անդրկովկասեան ուսումնարաններում, պէտք է վերջապէս ճանաչվի և ընդունվի: Այդ մտքի իրագործման համար մասամբ մէկ քայլ արած է նրանով, որ մեր բոլոր ուսումնարաններում ցանկացողներին թոյլատրվում է սովորել տեղական լեզուներ, որոնց համար առանձին միջոցներ են տրվում պետական գանձարանից, և նոյնպէս նրանով, որ այդ լեզուների ուսումնասիրելը պարտաւորեցուցիչ է դարձրած գիմնազիայի թարգմանական թոշակաւորների համար: Բայց տեղական լեզուների ուսումնասիրութեան համար նշանակված միջոցները այնքան բաւական չեն, որ կարողանային վճռողական նշանակութիւն ունենալ: Մինչև 1867 թիւը մեր տեղական ուսումնարաններում ուրիշ կերպ էին վերաբերվում դէպի այս գործը: Այն ժամանակ տեղական լեզուների սովորելը երկրիս մի քանի գիմնազիաներում պարտաւորեցուցիչ էր բոլոր աշակերտների համար:

Այդպէս, տեղական կլասիկական և բէալական գիմնազիաներում դասախօսում էին վրացերէն, թուրքերէն և հայերէն լեզուները: Բայց մեր գիմնազիաների կուրսերի համարեա անդադար վերանորոգութիւնը, և գլխաւորը՝ լաւ ուսուցիչների պակասութեան պատճառով տեղական լեզուների կատարեալ ապարդիւնութիւնը տեսնելով, ուսումնական իշխանութիւնը վճռեց՝ տեղական լեզուների սովորելը կամաւոր դարձնել: Մենք կարծում ենք, որ այժմ ժամանակները սաստիկ փոխվել են: Տեղական լեզուները մամուլի շնորհով ստացան, ինչպէս մենք վերև ասեցինք, մեծ զարգացումն և նշանակութիւն, և ռուսաց ազգաբնակութիւնը առաջվանից աւելի հասկանում է նրանց հետ ծանօթանալու անհրաժեշտութիւնը: Եւ այժմ աւելի հեշտ է այդ լեզուների համար լաւ ուսուցիչներ գտնել: Վերջապէս ժողովրդական կրթութիւնը, ուսուցչական սեմինարիաների և վարժապետական ինստիտուտի հիմնվելով, լայն զարգացում ստանալով երկրիս մէջ, պահանջում է իրան համար նոյնպէս ռուսաց գործիչներ, որոնք հիմնաւորապէս ծանօթ լինեն գոնէ տեղական լեզուներից գլխաւորների հետ: Վերջապէս, վարչութեան աւելի և աւելի բարդվող խնդիրները, որոնք պահանջում են անդադար և անմիջական յարաբերութիւններ ունենալ ժողովրդական խմբերի հետ,—այս բոլորը մեզ այն համոզմունքի է հասցնում, որ մեր ուսումնարաններում տեղական լեզուներին պէտք է պատշաճաւոր տեղ տրվի, ուրիշ ընդհանուր-պարտաւորեցուցիչ առարկաների հետ: Երկու տարի առաջ մենք համարեա մի և նոյն միտքը յայտնեցինք (տես Кавказъ 1879 թ. № 109): Մենք այն ժամանակ ասում էինք, որ անհրաժեշտ է եթէ ոչ բոլոր, գոնէ երկրիս մի քանի միջնակարգ դպրոցներում պարտաւորեցուցիչ դարձնել բոլոր աշակերտների համար տեղական լեզուներից մէկի կամ միւսի ուսումնասիրութիւնը, նայելով տեղի վրա, թէ որտեղում այս կամ այն լեզուն տիրապետում է: „Տեղական լեզուի ուսումնասիրութիւնը միջնակարգ դպրոցներում, ասում էինք մենք այն ժամանակ, սկզբում պէտք է բուն գործնական բնաւորութիւն ունենայ, իսկ վերջը տեսական: Այս կամ այն լեզուն թէ խօսակցական և թէ գրաւոր պէտք է այնքան ուսումնասիրվի, որ վերջը նրա հետ ծանօթացած լինելով, կարելի լինի անմիջական յարաբերութիւնների մէջ մտնել կովկա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԸ

—

Երեսուն և աւելի տարիներ կան որ հայն մի պարբերական մամուլ ունի: Հայ լրագիրներն մերթ գլխաւ, մերթ անձկութեամբ, նոյնպէս ոմանք տեւողական և ոմանք վաղանցուկ կերպով յարաբերութեան մտած են ժողովրդեան չափահաս մասին հետ, արձանագրած են ժամանակակից դէպքերուն պատմութիւնն, և գրական մի ճիւղ, գիտական մի անկիւն չեն թողուցած որոց նոքա առաւել կամ պակաս յաջողութեամբ միջամտած չը լինին: Ի՞նչ է եղած մինչև հիմայ սոցա արտաբերած արդիւնքն ազգային զարգացման մասին: Ի՞նչ ազդեցութիւն սոքա կարողացել են բանեցնել ժողովրդեան վրայ, ո՛ր աստիճան նպաստած են նոցա նիւթական և բարոյական կացութեանն բարւոքելուն, և ունի՞ն միթէ մի տիտղոս հասարակութեան երախտագիտութեանն արժանի: Այս խնդիրներն են ահա, որք համառօտիւ քննել կը կամիմք:

Մեր քննադատութիւնն առ այժմ Կ. Պօլսոյ հայ Լրագրութեան վերայ է միայն, թողելով ուրիշ անգամի մեր ընդհանուր տեսութիւնն հայ մամլոյ վերայ առ հասարակ:

Եզրակացութեանց մէջ չը մտած, կը յայտարարեմք կանխաւ որ Կ. Պօլսոյ հայ մամլոյն վիճակն ի մօտուստ և առանց կանխակալ կարծեաց քննողն մի տխրալի տպաւորութիւն կը զգայ: Լրագրութիւնն չէ այստեղ ինչ որ պէտք էր լինել. ինչ որ կը կարծէ ժողովուրդն ընդհանրապէս: Եթէ լրագրութիւնն հասարակաց կարծեաց արձագանքն է, եթէ ուժն և խօսեմ ուղղեցոյցն է մի ազգի, կարեմք առանց վարանման ասել թէ առաջինն չէ բնաւ և երկրորդն չէ կարողացած լինել երբէք: Երեսուն տարի ազգին մէջ կեանք վարելէ ետև, տակաւին այս ժամու նորա ունեցած վարկն և ողորմելի վիճակն անժխտելի մի փաստ է մեր կարծեաց ճշտութեանն:

Առէք մի լրագիր Կ. Պօլիս տպուած, քաղաքական կամ ոչ, հին կամ նոր, և տեսէք թէ կարող էք իմանալ թէ ինչ սկզբունքի կը ծառայէ նա, ինչ է իւր ընթացքն և ինչ կերպով իւր առ ազգն ունեցած պարտաւորութիւնն կատարել կը կարծէ: Կ. Պօլսոյ հայ լրագիրներն եւրոպական հինգերորդ աստիճանի թերթերուն տժգոյն պատկերներն են թերևս, բայց չեն և ոչ մին ազգային լրագիր. բառին բացարձակ առմամբն: Աստի և անտի քաղուած և առաւել կամ պակաս ճշտութեամբ թարգմանված լուրերու մի հաւաքում, անհամ, երկար և աննշան թղթակցութիւններ, հակոտնեայներէն եկած մի քանի իրողութիւններ և իբր ազգային մաս, վարդապետաց տեղափոխութիւն, ժողովներուն բացման և փակման զեկուցումն, իսկ գրչէ մը վիժած և առ ազգն ուղղեալ մի քանի ծամծմուած փառած պատգամներ, ահա սոքա են այդ թերթերուն ամբողջ հաշւեկշիռն: Եթէ երբէք մի լուրջ էջ տպուի նոցա մէջ, այդ մի անսովոր պատահմունք է միայն: Ազգ սկզբունքներով, ուղիղ ոգւով, անաչառ դատողութեամբ և ճշմարիտ ազգասիրական խանդով խմբագրված մի օրագիր տակաւին հետազօտելու եմէ եմք: Ոչ մէկ խմբագիր կը վայելէ այստեղ իւր խղճի կատարեալ ազատութիւնն, և երբէք չեմք նշմարած որ մի լրագրապետ գրած լինի ինչ որ հաճելի չը կարծեր իւր բաժանորդներուն, որոց թիւն սահմանափակ լինելուն նոցա անսորժած լեզուն լաւ ծանօթ է նորա. Հայ՝ և տպա ազգային չահերն:

Ի՞նչ է Կ. Պօլսոյ հայ մամլոյն այս պարագալի կացութեան պատճառներն:

Այստեղ մի անձ մի լրագիր կը հիմնէ ինչպէս պիտի հիմնէր, եթէ աւելի շահաւոր գտնէր, մի նպարավաճառի խանութ կամ մի երկաթի ձուլարան: Օրագրապետք, և առաւել նոցա օգնականք, բատ մեծի մասին տարրական գիտութիւններէն իսկ զուրկ են, ոչ մի համալսարանի մէջ ուսումն են առած, ոչ մի մասնագիտութիւն ունած են, և մինչև երկու լրագիր գրող ցոյց կըրնամք տալ որ մի օտար լեզուէ ճշտութեամբ մի հատուած կարող է թարգմանել: Լրագրաց հրատարակիչներն նիւթականապէս անձուկ վիճակի մէջ են: Իբր դրամագլուխ նոքա սկսած օրերնին մի թերթ թուղթ և մի մատիտ ունենին: Այսպիսով սկզբէն մինչև վերջն մի նպատակի միայն կը ծառայեն, մի բանի միայն զգուշութիւն կընեն, այն է պահել իրենց դժուարաւ ձեռք բերած բաժանորդն: Եթէ կան այնպիսիներ, և կը փութամք ճանաչել նոցա այս յատկութիւնն, որք երբէք մի վատութիւն յանձն չեն առնուր որ և է փոխարինութեամբ, նոցա հակառակ կան նաև դժբաղդաբար այնպիսի մըր թերթեր, որք վաւերական լինելու պատրուակաւ դայթակղութիւնն իւր վերջին սահմանն հասուցած են: Ամեն ազգաժէտ մարդ, եկեղեցական թէ աշխարհական, կարող է չահիլ ատա մի թերթ ջատագով իւր գործոց: Եթէ ոք կամենայ այսօր Կ. Պօլսոյ մէջ քսան բուրլ կամ աւելի պակաս գոհել, կարող է գտնել մի հայ թերթ որ յանձն առնու քաղաքին ամենէն պատուաւոր և ամենէն առաքինի ընտանիքն գրել թէ յականէ յանուանէ ցեխին մէջ թաթախել:

Բայց փակեմք այս նողկալի գլուխն:

Բոլոր այս պչգալի իրողութիւններն բաւական չէին կարծէք Կ. Պօլսոյ հայ մամուլն իւրեն վայելուչ աստիճանէն վար բերելու համար: Շատ ատեն չը կայ մի խումբ թուղթ մրոտողներ նաև երևան են ելած, իմաստակներուն կատարեալ փաղանգ, որք լրագրաց էջերէն շատերն յափշտակելով իրենց կոկոզաբանութիւններն և անհեթեթ գաղափարներն տարածելու յարմար կրկէս բրած են: Աստուածաբանութիւն, լեզուաբանութիւն, ընկերաբանութիւն, գրական փիլիսոփայութիւն, մէկ բառով այն ամեն լուրջ և փափուկ խնդիրներն, որոց եւրոպական ընտրելագոյն տաղանդներն անգամ դժուարաւ կը մօտենան, այդ ան-

սեան ազգերից մէկի կամ միւսի հետ եթէ աստիճանաբար գործ դրվի այս միջոցը միջնակարգ ուսումնարանի բոլոր դասատուներում, և շաբաթական դասերի որոշ թիւ նշանակվի, վերջը անկասկած բաւականացուցիչ հետևանքներ կունենայ։

„Բայց որպէս զի այդպիսի կերպով պատրաստված կանդիդատները երկրից չը հեռանայ, անհրաժեշտ է հէնց այստեղ նրա վերջնական կրթութեան համար բացանել մէկ հիմնարկութիւն իրաւաբանական ֆակուլտէտի դասընթացքով, ուր կարող էին մտնել ռուսներից և տեղացիներից նրանք, որոնք, յայտնի պրօգրամմայով, կը ցոյց տան բաւականացուցիչ գիտութիւն տեղական լեզուներից մէկի մէջ։“ Երկու տարի առաջ մեր յայտնած այս մտքից չենք հրաժարվում և այժմ կրկին վերանորոգում ենք նրան։ Հարկաւոր ենք համարում կրկին մէկ բան աւելացնել։ Եթէ երբ և իցէ կիրագործվի համալսարանի հիմնարկութեան միտքը, որ այդքան եռանդուն կերպով յայտնեց տեղական մամուլը, այն ժամանակ, մեր կարծիքով, ամենայարմարը կը լինի ոչ թէ միանգամից ամբողջ համալսարանը հիմնել, որի համար երկրիս մէջ լսողների բաւական կոնտինգենտ չը կայ, այլ լաւ կը լինի սկզբից միայն մէկ ֆակուլտէտ բանալ, որի մէջ ամենից շատ հարկաւորութիւն կը զգացվի։ Ցետոյ աստիճանաբար միւս ֆակուլտէտներն ևս բանալով, կը գլուխ գար այս գործը միջոցների և պէտքերի համեմատ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պետական խորհուրդը վճռեց մեծացնել կրեդիտը ժողովրդական ուսումնարանների հիմնելու վրայ։

«Новости» լրագիրը հաղորդում է որ կրկին թոյլ է տրված ընդունել կանանց հեռագրական ծառայութեան մէջ։

«Порядокъ» լրագիրը հաղորդում է որ ապրիլի 19-ին Ս. Պետերբուրգի Ալէքսանդրեան լիցէի վերակացու Էյլանդ վախճանվեցաւ տրիխինայից թունաւորվելով։ Հանգուցեալը ծանօթների մօտ խոզի մսից կալբաս էր կերել։

Կիևից հեռագրում են «Русск. Курьеръ» լրագրին որ 26-ին ապրիլի այդտեղ սկսվեցան անկարգութիւններ։ Ժողովուրդը ջարդում էր հրէաներին, կոտրում էր նրանց տներն ու խանութները։ Հրէաների խանութները կողոպտված են։ Անկարգութիւն անողներից 500 մարդ կալանաւորված են։ Մէկ կին սպանված է և մի քանի մարդիկ վիրաւորված են։ Ցուցմունքի վերջ դրվեցաւ զինաւորված ույժի միջոցով։

Մայրաքաղաքների լրագիրներին հեռագրում են որ ապաստանի իրաւունքը սահմանափակելու խնդիրը քննելու համար մտադրված կօնֆէրէնցիան մերժված է եւրոպական պետութիւններից։ Ռուսաստանը պահանջում է Բ. Դռնից որ նա վերադարձնի իրան Կ. Պոլսում կալանաւորված ռուս նիհիլիստներին։

Դուբայից պ. Խաչատուր Վարդանեանից ստացանք 3 րուբլ յօգուտ Կ. Պոլսի «Միացեալ» ընկերութեան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

Լրագիրները հաղորդում են հետևեալը։ Վերջին ժամանակներում քիւրդերը այլ ևս չեն յարձակվում Պարսկաստանի վրա։ Դիլմանի և Ուրմիայի մէջ այժմ գտնվում են ինն հետևակ գունդեր մի քանի թնդանօթներով, որոնց թւում կան Ուխացիուսի թնդանօթները աւստրիական օֆիցերի հրամանատարութեան տակ։ Օրերումս Թէհրանից դարձեալ մի քանի գունդեր կուղարկվին։ Պարսկական իշխանութիւնը յոյս ունի, որ այս տարի խաղաղութեամբ կանցնի։ Պարսկական գլխաւոր նահանգի, Ատրպատականի մէջ սով և տիֆ է տարածված։ Հարկերը դժուարութեամբ են վճարվում, որովհետև բնակիչները շատ աղքատութեան մէջ են։ Այդ նահանգի նահանգապետները ագահ մարդիկ են և իրանց օգտին արտասահման հաց են ծախում, չը նայելով, որ այդ առևտուրը խստութեամբ արգելված է։ Ժողովուրդը բացարձակ տրտնջում է։ Շահի մեծ որդին Զիլուս-Սուլթանը այժմ Թէհրանի մէջ է։ Նա շահին փող առաջարկեց դըժուար դրութենից դուրս գալու համար և այդ պատճառով Թէհրան հրաւիրվեցաւ։ Ասում են, որ նա իր հօրը 200,000 ֆունտ ստերլինգ պարտք տուեց, որոնք կը գործածվին զօրքերը կազմակերպելու, զէնքեր և պատերազմական պաշարներ գնելու համար։ Վիէննայի պարսկական դեսպան Նարիման-խանը հրաւիրվեցաւ Թէհրան, որտեղ նա հրահանգներ կը ստանայ Աւստրիայի 10,000 հրացաններ և 18 փոքր թնդանօթներ գնելու համար։ Բ. Դուռը խոստացել է թոյլ չը տալ չէյխ Իբադուլլահին անցնել պարսկական սահմանները։ Բայց այն լուրերը, թէ չէյխը մեծ քանակութեամբ զէնքեր է ստացել, թոյլ չեն տալիս հաւատալ այդ խոստմանը։ Տարվայ խիստ ժամանակը ոչնչացրեց անկարգութիւնները Բաղդադի ճանապարհի վրա. աւազակները իրանց դարանների մէջ են, իսկ զօրքերը իրանց բնակարանների մէջ։ Մի եւրոպացի ճանապարհորդ նորերումս պատահել էր աւազակների խմբին և համոզվել էր, որ նրանք բոլորն էլ զինուորված են Հենրի Մարտինիի հրացաններով։ Պարսկաստանը կատարեալ աղքատութեան մէջ է։ Շատ քչերն են հարստանում և դրանք էլ շահի կամ ժողովրդի հաշւով։ Շահը նորերումս մի պարսկի կապալով տուեց 23,000 թումանի փողի կտրելը և այդպիսով Պարսկաստանի մէջ վատ դրամ է պատրաստվում։ Մտադրութիւն կայ նահանգները կապալով տալու վատ սովորութիւնը վերացնել։ Շահը բոլոր մաքսատները կապալով տուեց փողը կտրող կապալառուին, որը, մի և նոյն ժամանակ գլխաւոր գանձապահ լինելով, մեծ օգուտներ ունի։ Անցեալ տարի հրաւիրված աւստրիական պաշտօնեան ֆինանսները բարելաւելու համար գնաց Սաւա անունով տեղը, որ երեք օրվայ ճանապարհի վրա է Թէհրանից և կամենում է այնտեղ ֆինանսական վարչութիւն կազմել։ Պարսկական կառավարութիւնը մի մասնաժողով նշանակեց 12 անդամներից, որոնցից երեք եւրոպացիներ են և յանձնեց նրան պարսկական զօրքերի համար հագուստի ձև հնարել։ Ամենալաւ ձևերի համար պրեմիա է նշանակված։

ԹԻՒՐՔԻԱ

Կ. Պօլսից „Times“ լրագրին գրում են։ Դատաստանական քննութիւնը Աբդուլ-Ազիզի սպանման մասին բաւական հետաքրքիր յայտնութիւններ կանէ, եթէ այժմեան սուլթանի ցանկութեան համեմատ նա կանոնաւոր ընթացք կը ստանայ։ Մահմուդ-Դամադ և Նուրի-փաշա սուլթանի փեսաները սկսեցին միմեանց յիշեցնել վրդովեցուցիչ մանրամասնութիւններ, որոնք կապ ունեն Աբդուլ-Ազիզի սպանման հետ։ Օրինակ Նուրի-փաշա մեղադրում է Մահմուդ-Դամադին, որ նա հրամայեց հանել աղիքները մի սարկուհու, որ մեղադրվում էր իբր թէ կուլ է տուել թանգագին բրիլեանտը։ Աբդուլ-Ազիզ իր թագաւորութեան վերջին տարիներում ահագին գանձ էր դիզել, որ կորաւ նրա մահից յետոյ։ Մինիստրութիւնը աշխատում էր հաւատացնել, որ այդ գանձը գործ է դրված պատերազմական ծախսերի համար, բայց այժմ յայտնվում է, որ նրա մեծ մասը գողացել են մինիստրները և պալատականները։ Գործին մասնակցում են իբրև վկաներ Բեդրի-փաշա, որ կալանաւորեց սուլթանին Դոլմա-Բախչէ պալատի մէջ ու հին սէրայը ուղարկեց և Սադուլլա-բէյ, Բեռլինի այժմեան դեսպանը, որ առաջ պալատական մինիստր էր։ Սկզբնական քննութիւնը, որ կատարվեցաւ պալատի մէջ սուլթանի ներկայութեամբ, չափազանց աղմկալի էր մանաւանդ Աբդուլ-Ազիզի հաւատարիմ կարծված Ֆախրի-բէյ պաշտօնեային հարցնելու ժամանակ։ Սպանման առաւօտը նա օրապահ էր այն սենեակի դրան մօտ, որտեղ բանտարկված էր գահից զրկված սուլթանը։ Նրա ցուցման համեմատ Աբդուլ-Ազիզ հրամայեց մկրատ բերել և նա սուլթանուհի վալիդէի կարծիքը հարցնելուց յետոյ կատարեց այդ հրամանը։ Աբդուլ-Ազիզ վերցրեց մկրատը և փակվեցաւ իր սենեակի մէջ։ Ֆախրի-բէյ մի քանի ժամանակ դրան մօտ սպասելուց յետոյ անհանգստացաւ և աղմուկ բարձրացրեց։ Միւս ցուցմունքների համեմատ նա մտել է սենեակը և մասնակցել է սպանութեանը, որ խլորօֆօրմի օգնութեամբ է կատարվել։ Երբ սրան հարցնում էին, սուլթան Աբդուլ-Համիդ չափազանց բարկացաւ և ասաց, որ նա պատրաստ է իր ձեռքով սպանել Ֆախրի-բէյին։ Այդ խօսքերը լսելուց յետոյ գլխաւոր ներքինին մօտեցաւ յանցաւորին և սկսեց նրան բռունցքներով հարուածել մինչև սուլթանը հրամայեց նրան դադարեցնել ծեծը։ Դեռ յայտնի չեն այն պատճառները, որոնք դրդեցին Աբդուլ-Համիդին

հանճար և թեթևսօլիկ երիտասարդաց խաղալիք եղած են։ Պարզ և ընտիր նիւթերու վրայ բացայայտ կերպով խօսիլ, ինչ հին բան։ Սոքա յանուն Լիթրէի «բարև» կըսեն և յանուն Կէօթէյի «մնաս բարով»։ Եւ ինչ ոճ, Աստուած իմ։ Բաբիզական գռեհիկ դարձուածքներով ծանր խընդիրներ լուծելու կը ժպրհին։ Այնպիսի գաղափարներ կարտայրեն և այնպիսի մէկ ձևով, որք ընթերցողաց հասկանալի են որչափ սանսկրիտ լեզուն։ Այս գրականական գաճաճներն գուցէ իրենք ևս զգալով որ ժողովուրդն բաւականի չը գնահատեր իրենց տաղանդն, կարծէք մի աներևոյթ ընկերութիւն կազմած են մէջերնին։ «Ընկերութիւն փոխադարձ խնկարկութեան»։ Մին միւսին «մ ե ծ» անունը կը տայ, նա ևս փոխարէն «ա ն մ ա հ» կը կոչէ զայն, որպէս զի մի երրորդ ելնէ առանց «զգուշացէք» պոռալու «հ ա յ ո ց ա զ գ ի ն Վ ի կ տ ո ռ Հ ի ւ կ օ ն ե ս» ըսէ իրեն։ Պէտք չէ զարմանալ, գործն այսպէս շարունակելով, երբ վաղը տեսնենք թէ միմեանց մարմարիոնէ արձաններ կանգնելու համար բաժանորդագրութեան ցանկեր բացած են։

Գիտեմ թէ զայրանալ կը շուարի լըջմիտ, բայց մանաւանդ երկայնամիտ ընթերցողն, բայց իւր մտաց մէջ ի վերջէ սա համոզումն անպատճառ կը գոյանայ, որ եթէ սոքա են միայն ազգին մտաւորական զարգացման նպաստողներն, եթէ սոքա են նորա տնտեսական յառաջադիմութեան մղում տուողներն, երկրիս վրա ապրող ազգաց մէջ, հայն տակաւին շատ ատեն պիտի մնայ իւր ողորմելի վիճակին մէջ։

Այսպէս ուրեմն Կ. Պօլսոյ հայ լրագիրներն, ամենափոքր բացառութեամբք, կը կրկնեմք, ուրիշ բան չեն ներկայացներ եթէ ոչ մեքենայաբար և առանց ընտրութեան քաղուած լուրեր և հատուածներ, առաջնորդող յօդուածներ, որք անիմաստ են կամ ազգին անպէտ, գաւառական թղթակցութիւններ, որք տեղական և անձնական կիրքեր յագեցնելուն կը ծառայեն շատ անգամ, գիտական գրուածքներ, որք անհասկանալի են անուսում ժողովրդեան և ուսեալներուն ոչ բաւական։ Յաւելցուցէք սոցա նորաբոյս և ծանուցման ցանկացող օրիորդք, ասեղէն փախչող և կաթսան արհամարող տիկնայք, որք լրագրաց մէջ գրաբար և անլի ոտանաւորներ գրելու ոճէն չեն սոսկար։ Վերջապէս գրագիտական կամ քննադատական անուամբ յօդուածներ, որք աւելի գրողին իմաստակութիւն և թութակի նման սերտած խոշոր խոշոր ասացուածքներն ցոյց տալու համար խմբագրուած են բառարաններուն օգնութեամբ, քան թէ ընթերցողին մի նոր բան, մի ողջ գաղափար ածանցելու համար։ Եւ այս ամենքն անվերջանալի երկարաբանութեամբք, այլանդակ մի ոճով, և գ է վ գ է կ ու թ ե ա մ բ ք և երբեմն իսկ պարկեշտ մի ընտանեաց մէջ անընթեռնելի բառերով կամ իմաստով։

Այս բաբելոնեան խառնաշփոթութեան մէջ ինչ կընեն մեր պարոններն ազգին իրական շահերն, ինչ ուղղութիւն ընտրած են արդեօք նորա բարելաւութեան համար և ուր է այն դերն որ առանձնած պէտք է լինին հասարակաց կարծեաց վրայ մի օգտաւէտ ազդեցութիւն բանեցնելու համար։

Ազգային մի ընդհանուր ժողով կայ, մի վարչութիւն կայ — որք ի սկզբանէ անտի ոչ մի նշանաւոր ծառայութիւն չեն մատուցած թէպէտ — բայց գոնէ կարևոր խնդիրներու վրայ զբաղիլ կը ձեռնան երբեմն։ Արդ՝ ո՛ր օրագիրն այն խնդիրներէն մին լըջօրէն լուսաբանած է ժողովականաց, և կամ խթան եղած է որ բազում մոռացեալ խնդիրներն ժամ յառաջ լուծումն ստանան, դրդած է խօսիլ վարչութիւնն այս կամ այն պիտանի հարցերով զբաղելու։ Ո՞րն համարձակեր կամ մտածեր է իսկ ելնել, ինչպէս որ արժան է, քննադատել մի ատենախօսի ճառն, որն ելեր է երեսփոխանաց ընտրութեան ժամանակ արժանաւոր անձեր ցոյց տալու, ջերմ կերպով զանոնք պաշտպանելու քուէարկուներուն առջև, որպէս զի սոքա ևս վայելչապէս ներկայացուած լինին։ Բանիբուն և համեստ անձինքներէն շատերն ազգային երեսփոխան լինելու կը դժկամակին։ Պատճառն այն է որ չեն վստահանար մայրաքաղաքին հայ մամլոյն վրայ որ իրենց պաշտպան կը կենայ, եթէ մի օր ժողովին մէջ բռնաւոր անդամներէն ոմանք անզուսպ բերանով և կոպիտ ոճով վիրաւորեն իրենց անձնական արժանապատուութիւնն։

Արանց և կանանց ընկերութիւններ կը բազմանան օրէ օր, — գուցէ և շատ իսկ առատ են մեր պէտոյիցն համար։ — Այդ ընկերութիւններն, որք ժողովրդեան դրամովն պէտք է յառաջանան, ժողովրդեան հսկողութեանն ներքև պէտք է գործեն, շատ անգամ երկար ժամանակներ իրենց գործոց վրայ հրապարակական հաշիւ տալու կը դանդաղին։ Եւ ո՞վ պէտք է յիշեցնէ նոցա իրենց պարտքն, նոյն իսկ իրենց շահուն համար, եթէ ոչ պարբերական թերթերն։ Արդ՝ սոքա փոյթ չեն տաներ բնաւ գրգռելու ընկերութիւններն և հասարակութիւն որ նուէրներու հաւաքումէն վերջն պէտք չէ դադարեցնեն իրենց յարաբերութիւններն։ Երբէք չեմք յիշեր որ մի լրագիր ձեռք առնու հետզհետէ այդ ընկերութեանց կանոնագրութիւններն և մանրամասնաբար քննադատէ։ Եւ սակայն գիտեմք այնպիսի ընկերութեանց կանոնագրութիւններ որք անտեղի և անհեթեթ յօդուածներ կը պարունակեն, նոյն իսկ խմբագրող մարմնոյն փառասերներ։

Կ. Պօլսոյ մէջ գործող ընկերութիւններն տարբեր միջոցներով մի և նոյն նպատակին ծառայել կը հաւակնին իրենց ձեռնարկութիւններն։ Սոցա մէջ սակայն մէկէն աւելի կը գտնուին որք զարտուղի կամ անել ճանապարհի վրայ կը քալեն։ Ո՞ր մէկ լրագիր դիտած է այս բան, ո՞ր խմբագիր յանձն առած է ցոյց տալ — եթէ կարող է — թէ այս կամ այն միջոցն է գովելին և պարզագոյնն։ Ո՞ր թերթի մէջ կարդացված է Հայաստանի իրական վիճակին նկարագրութիւնն,